

Sivistysvaliokunta

Valtioneuvoston selonteko Suomen digitaalinen kompassi

Liikenne- ja viestintävaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Valtioneuvoston selonteko Suomen digitaalinen kompassi (VNS 10/2022 vp): Asia on saapunut sivistysvaliokuntaan lausunnon antamista varten. Lausunto on annettava liikenne- ja viestintävaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- johtava asiantuntija Olli-Pekka Rissanen, valtiovarainministeriö
- erityisasiantuntija Tomi Kytölä, opetus- ja kulttuuriministeriö
- kulttuuriasianneuvos Tapani Sainio, opetus- ja kulttuuriministeriö
- yliopistonlehtori Aino Saarinen, Helsingin yliopisto
- yliopistonlehtori, DigiVOO-hankkeen tutkija Sanna Oinas, Koulutuksen, arvioinnin ja oppimisen tutkimusryhmä (REAL)
- johtaja Paula Merikko, Opetushallitus
- erityisasiantuntija Minna Lindberg, Suomen Kuntaliitto
- koulutuspolitiikan päällikkö Jaakko Salo, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ ry
- elinkeinopoliittinen asiantuntija Annakaisa Tikkinen, Sivistystyönantajat ry
- teemajohtaja Kristo Lehtonen, Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra
- johtava asiantuntija Miia Lindell, Teknologiateollisuus ry

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- Vanhusiasiavaltuutetun toimisto
- Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry
- Ammattiosaamisen kehittämisyhdistys AMKE ry
- Bildningsalliansen rf
- Kansalaisopistojen liitto KoL ry
- Suomen Kansanopistoyhdistys ry
- Suomen kesäyliopistot ry.
- Suomen kirjastoseura ry
- Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry

Valiokunnan lausunto SiVL 34/2022 vp

- Vapaa Sivistystyö ry

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Selonteko tukee digitalisaation kehittämistä tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti

Digitaalinen kompassi (jälj. digikompassi) on vuoteen 2030 ulottuva kansallinen strateginen etenemissuunnitelma digitalisaation kehittämisestä. Suunnitelmassa tavoitteet on jaettu neljään osa-alueeseen: digitaalisesti osaava väestö ja työvoima, digitaalinen infrastruktuuri, yritysten digitalisaatio ja digitaaliset julkiset palvelut. Suunnitelmaan sisältyvät tavoitteet myös digitalisaatiokehityksen johtamis- ja toimeenpanomallille. Kompassin avulla on tarkoitus luoda visio, jonka mukaisesti digitalisaatiokehitystä voidaan johtaa yli hallinnonala- ja sektorirajojen.

Kansallinen digikompassi perustuu vuonna 2021 esiteltyyn EU:n digikompassiin. Euroopan komissio on kirjannut työohjelmiinsa tavoittelevansa covid-19-pandemian jälkeistä Eurooppaa, joka on entistäkin vihreämpi, oikeudenmukaisempi, digitaalisempi ja kestävämpi. Komissio pyrkii edistämään digitaalista muutosta viemällä yhteisen eurooppalaisen vision, lähestymistavan ja tavoitteet kansallisella tasolla luotaviin strategisiin suunnitelmiin.

Valiokunta on käsitellyt selontekoa toimialansa kannalta ja pitää selontekoa ja siinä esitettyjä tavoitteita tärkeinä. Digitalisaation hallittu kehittäminen ja hyödyntäminen edellyttävät suunnitelmallisuutta ja suunnitelman johdonmukaista toimeenpanoa. Digikompassin mukainen visio kilpailukykyisestä, kestävästä ja hyvinvoivasta sekä digitaalisesti kyvykkästä Suomesta on kannatettava.

Selonteossa esille tuoduista arvoista valiokunta korostaa ihmislähtöisyyttä, luottamusta, turvallisuutta ja osallisuutta ja toteaa, että digitalisaatio avaa monia mahdollisuuksia, mutta sisältää myös monia haasteita. Digitalisaation hyötyjen lisäksi on oleellista tunnistaa selonteossa vähemmälle tarkastelulle jääneet digitalisaation mahdolliset haittavaikutukset, jotta niiden syntyminen voitaisiin ehkäistä ennakoon. Digitalisaation kehittämisessä tarvitaan eettistä ja juridista arviointia, jonka perusteella saatavaa tietoa hyödyntämällä voidaan huolehtia siitä, että kehitys tapahtuu yhteiskunnassamme hyväksyttyjen arvojen mukaisesti.

Sivistys ja osaaminen

Digitalisoituvassa yhteiskunnassa hyvät digitaaliset perustaidot ovat ihmisten uusi kansalaistaito, jota niin yksilöiden kuin organisaatioiden tulee uudistaa ja ylläpitää aktiivisesti. Digitalisoituvan yhteiskunnan ymmärtäminen, kehittäminen ja siinä toimiminen edellyttävät digitaalisen sivistyksen vahvistamista. Sen merkitys on kasvanut entisestään muun muassa hybridivaikuttamistoimien vuoksi. Valiokunta korostaa, että Suomen pysyminen digitaalisten huippumaana Euroopassa edellyttää laadukasta ja riittävästi resursoitua kasvatusta, koulutusta ja tutkimusta.

Digitaalisen kompassin keskeiset arvot, kuten osallisuus, kestävyys ja ihmiskeskeisyys, ovat linjassa esimerkiksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden kanssa ja soveltuvat yhdessä digiturvallisuuden taitojen opettamisen kanssa oppilaiden osaamisen kehittämiseen digitaalisen

Valiokunnan lausunto SiVL 34/2022 vp

sivistyksen ja digivihreän siirtymän tavoittelemiseksi. Saadun asiantuntijalausunnon mukaan tutkimustulokset ovat osoittaneet, että digitaalisten oppimisympäristöjen ja laitteiden hyödyntäminen on peruskouluissa vielä satunnaista ja että oppilaiden digitaalisessa osaamisessa ja asenteissa digitaalisia laitteita kohtaan on suuriakin eroja. Siten selonteossa mainittu digitaalisen syrjäytymisen vaara on todellinen. Perusopetuksessa tulisikin varmistaa oppilaiden ikä ja kehitystaso huomioiden, että jokainen oppilas saavuttaa riittävät digitaaliset perustaidot.

Asiantuntijalausunnossa esitellyn tutkimustiedon mukaan digitaalisen sivistyksen osa-alueita eli kriittistä medialukutaitoa ja kykyä erottaa disinformaatio luotettavasta tiedosta sekä vuorovaikutus- ja empatiataitoja tarkasteltaessa on havaittu, että suomalaiset yläkoululaiset ovat varsin kypsiä tulkitsemaan tietoa ja sosiaalisia vihteitä verkossa. Digitaalinen sivistys ja digivihreän siirtymän tukeminen ovat kuitenkin sellaisia digikompassin näkökulmia, joista tarvitaan tutkimustietoa. Kun perusopetuksen tehtävä on taata yhdenvertaiset mahdollisuudet kaikille oppilaille, on jatkossa tärkeää saada tutkittua seurantatietoa oppilaiden digitaalisten taitojen kehittymisestä.

Valiokunta selonteossa esitettyyn yhtyen toteaa, että Suomen menestys kansakuntana globaalisissa kilpailuissa perustuu laajaan sivistykseen ja vahvaan osaamiseen, ja korostaa, että digitaalinen osaaminen tulee nähdä teknisiä taitoja laajemmin. Tämä edellyttää sivistyksen, tietojen ja osaamisen laajempaa ja syvempää määrittelyä.

Valiokunta asiantuntijalausunnossa esille tuotuun viitaten katsoo, että korkeakoulujen yhteinen Digivisio 2030 -hanke on merkittävässä asemassa korkeakoulutuksen digitalisaation kehittämisessä. Kyseinen hanke tulee vastaamaan korkeakoulutuksen osalta selonteossa esitettyihin koulutustarjonnan, digitaalisten oppimisalustojen ja digipedagogisten mallien käyttöönoton edistämisen tarpeeseen.

Digitaitojen omaksumisen ohella on tärkeä tiedostaa, että kasvatuksessa, opetuksessa ja koulutuksessa lähtökohtana edelleenkin on sivistyksen edistäminen sen laajassa merkityksessä sekä oppilaan tai opiskelijan kasvun, oppimisen ja hyvinvoinnin edellytysten luominen oppijan näkökulmasta. Digitalisaatio on opetuksen ja oppimisen väline, jota tulee käyttää eri oppiaineissa harkiten oppimisen asiantuntijoiden ammattitaitoon ja tutkittuun tietoon perustuen. Valiokunta korostaa, että perustaitojen — luku-, kirjoitus- ja laskutaitojen — oppiminen on oleellinen edellytys kaiken muun, myös digitaitojen, oppimiselle (SiVM 19/2021 vp — VNS 1/2021 vp, s. 14—15).

Osaamisen kohtaanto

Selonteossa on tuotu esille, että Suomella on digimurroksessa menestymiseen hyvät lähtökohdat, jotka perustuvat vahvaan teknologiseen osaamiseen monilla digitalisaation ja datatalouden ydinalueilla. Toisaalta siinä on tunnistettu Suomen digitalisaation ja datatalouden nykytilan ja tulevaisuuden uhkatekijäksi osaajapula. Valiokunnan näkemyksen mukaan maamme valmiudet rakentaa turvallista ja toimintavarmaa yhteiskuntaa edellyttävätkin osaamisen määrällisen ja laadullisen riittävyyden turvaamista alueelliset tarpeet huomioiden.

Osaamisen kohtaanto-ongelmaa valiokunnassa käsiteltäessä (SiVL 15/2022 vp — O 9/2022 vp, s. 7) asiantuntijat ovat tuoneet esille, että digitalisaation ja vihreän siirtymän osaamistarpeisiin

Valiokunnan lausunto SiVL 34/2022 vp

tarvitaan ohjelmalliset jatkuvan oppimisen tarjontakokonaisuudet, jotka tulee kytkeä vastaamaan yritysten tarpeisiin olemassa olevien alueellisten ja toimialakohtaisten verkostojen kautta.

Selonteossa on nähty mahdollisuutena Suomen profiloituminen kyberturvallisuuden osaamisessa ja siitä syntyvät vientimahdollisuudet sekä tuotu esille huoli kyseisen alan osaajien puutteesta sekä yksityisellä että julkisella sektorilla. Valiokunta yhtyy esitettyyn huoleen ja aikaisemmassa lausunnossaan esille tuomansa uudistaen katsoo, että tärkeää on huolehtia kyberturvallisuuden korkean tason osaamisen omavaraisuudesta molemmat kansalliskielet huomioon ottaen (SiVL 27/2022 vp — VNS 8/2022 vp).

Tutkimus

Valiokunta korostaa, että selonteon tavoitteiden toteutuminen perustuu korkeatasoiseen tutkimukseen. Kansainvälisesti tunnistettu ja tunnustettu tutkimus sekä riittävät TKI-panostukset takaavat osaamisen turvaamisen lisäksi Suomen maailmanlaajuisen kilpailukyvyn (SiVL 30/2022 vp — HE 211/2022 vp).

Selonteossa on tunnistettu muun muassa digitaalisten infrastruktuurien sekä suomalaisten tutkimus- ja muiden data-aineistojen merkitys. Asiantuntijalausuntoon viitaten valiokunta huomauttaa, että tutkimuksen merkitys digitalisaation kehittämisessä on selonteossa esitettyä paljon laajempi. Korkeatasoinen ja laaja-alainen tieteellinen tutkimus luo perustan koko digitaaliselle kehittämiselle ja siinä tarvittaville teknologioille.

Digitalisaation kehittämisessä tarvitaan monialaista ja tieteidenvälistä tutkimusta ja koulutusta. Tekniikan alan tutkimuksen ja koulutuksen lisäksi siihen tarvitaan myös esimerkiksi humanistis-yhteiskunnallista tutkimusta ja koulutusta. Nämä tuottavat tietoa ja osaamista ymmärtää eri näkökulmista yhteiskunnallisia muutoksia ja kehityssuuntauksia, jotka vaikuttavat digikompassin mukaisten tavoitteiden toteuttamiseen.

Tavoitteissa ja toimenpiteissä tulee huomioida eri väestöryhmät

Yhteiskuntaan osallistuminen edellyttää muun muassa mahdollisuutta käyttää julkisia ja muita palveluja myös digitaalisesti, mikä on hyvä tunnistaa myös osana huoltovarmuutta. Saadun asiantuntijalausunnon mukaan pääsy tietoverkkoon ja puutteet digitaalisissa perustaidoissa ovat kuitenkin esteenä arkisten palveluiden käyttämisessä suurelle joukolle suomalaisia ja Suomessa asuvia. Valiokunnan näkemyksen mukaan vaatimukset viranomais- ja muiden palvelujen siirtämisestä kokonaan verkkoon edellyttävätkin suunnitelmaa siitä, miten suomalaisia opastetaan näitä palveluita käyttämään. On välttämätöntä, että edellä mainittu suunnitelma tehdään pikaisesti. Valiokunta pitää tärkeänä huolehtia siitä, että kansalaisille tarjotaan mahdollisuus asioida myös muutoin kuin sähköisesti. Samoin tärkeää on huolehtia digituen saatavuuden varmistamisesta yhteiskuntamme eri toimijoiden yhteistyönä, jotta myös erityisryhmien, kuten vammaisten ihmisten, tarpeet tunnistetaan ja otetaan huomioon.

Yhteiskuntamme vahvuutena ovat monipuoliset mahdollisuudet osaamisen kehittämiseen myös tutkintokoulutuksen ulkopuolella. Esimerkiksi vapaan sivistystyön oppilaitokset palvelevat aikuisväestöä perus- ja digitaitojen oppimisessa sekä muutoinkin yhteiskunnallisen osallisuuden

Valiokunnan lausunto SiVL 34/2022 vp

varmistamisessa. Yleiset kirjastot digineuvontapisteineen ovat merkittävä toimija kansalaisten osaamisen edistäjänä sekä myös digitaalisen aineiston tarjoajana.

Valiokunta pitää myönteisenä, että selonteossa on korostettu ihmiskeskeisyyttä ja saavutettavuutta. Siinä on kiinnitetty huomiota muun muassa ikääntyneeseen väestöön, mutta lähinnä vain hallinnon rakenteiden ja talouden näkökulmasta. Valiokunta viitaten aikaisempaan mietintöönsä (SiVM 19/2022 vp — VNS 1/2022 vp, s. 8 ja 32) kannustaa digivision kehittämisen jatkotyössä ottamaan huomioon ikääntyneen väestön osallisuuden ja osaamisen vahvistamisen tarpeen.

Valiokunta kiinnittää huomiota myös siihen, että selonteossa ei käsitellä lapsia erityisryhmänä tai ylipäättään edes mainita lapsia. Lapsiin liittyy digitaalisissa palveluissa ja ratkaisuisa erityisiä näkökohtia, joten valiokunta painottaa, että lasten erityinen asema eri kehitysvaiheineen ja näistä aiheutuvat lisätarpeet tavoitteiden ja toimenpiteiden asettamisessa tulee ottaa huomioon digikompassin jatkovalmistelussa. Lasten tarpeiden selvittäminen edellyttää, että lapset itse voivat ilmaista näkemyksensä asiasta ja että lasten näkemykset otetaan huomioon tavoitteita ja toimenpiteitä valmisteltaessa.

Samalla valiokunta korostaa aikuisten roolia ja vastuuta lasten digitaalisten taitojen omaksumisessa. Aikuisten tehtävä on ohjata ja tukea lasten ja nuorten mediankäyttöä ja suojella heitä mediankäytön haitoilta. Tämä tulee huomioida myös kodin ja koulun tai varhaiskasvatuksen yhteistyössä ottaen huomioon ruutuajan rajoittaminen ja digiriippuvuuden vähentäminen. Myös digitaalisuuden vaikutusta oppimistuloksiin tulee arvioida. Tämä edellyttää tarvittavien digitaitojen omaksumisen lisäksi, että aikuiset ovat kiinnostuneita lasten ja nuorten mediankäytöstä ja pyrkivät edistämään sukupolvien välistä vuoropuhelua. (SiVL 32/2022 vp — E 108/2022 vp)

Valiokunta pitää tärkeänä, että selvitetään lainsäädännön tarpeita liittyen alaikäisten suojeluun digitaalisessa ympäristössä.

Lopuksi

Suomen digitaalisen kompassin toimien on selonteossa todettu kohdentuvan etenkin valtionhallintoon. Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että useat digikompassiin kirjatut toimenpiteet toteutuvat käytännössä paikallisella ja alueellisella tasolla. Tämän vuoksi kuntien ja aluehallinnon osuudet digitalisaation toteuttajina on tarpeen kirjata suunnitelmaan selvästi näkyviin. Eri tahot tulee pitää muutoksessa tiiviisti mukana toimijoina, ei vain toimenpiteiden kohteina.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Sivistysvaliokunta esittää,

että liikenne- ja viestintävaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Valiokunnan lausunto SiVL 34/2022 vp

Helsingissä 7.12.2022

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Paula Risikko kok
varapuheenjohtaja Eeva-Johanna Eloranta sd
jäsen Sanna Antikainen ps
jäsen Marko Asell sd
jäsen Jukka Gustafsson sd
jäsen Veronika Honkasalo vas
jäsen Kaisa Juuso ps
jäsen Emma Kari vihr
jäsen Hilkka Kemppi kesk
jäsen Anneli Kiljunen sd
jäsen Mikko Kinnunen kesk
jäsen Pasi Kivisaari kesk
jäsen Ari Koponen ps
jäsen Mikko Ollikainen r (osittain)
jäsen Pirkka-Pekka Petelius vihr
jäsen Ville Valkonen kok
jäsen Sofia Vikman kok

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Marja Lahtinen